

„White-Collar“ forbrytelser.

Av Dr. philos. VILHELM AUBERT.

Hva er en „white-collar“ forbrytelse?

Betegnelsen fikk først hevd i Sambandsstatene. Og vi må gå til amerikansk litteratur for å finne forslag til avgrensning av det nye kriminologiske begrepet. Pionéren på området er nå avdøde professor Edwin H. Sutherland, ellers mest kjent for en meget brukt lærebok „Principles of Criminology“. Det er derfor naturlig å ta utgangspunkt i hans forslag til definisjon av begrepet „white-collar crime“.

Sutherland definerer en white-collar forbrytelse som „en forbrytelse begått av en person med respektabilitet og høy sosial status under utøvelsen av hans yrke“. ¹⁾ Og som prototypen på white-collar forbrytelser behandler han forretningsmenns lovovertridelser i forretningslivet. En definisjon som byr på en nyanseforskjell fra denne, finner en hos den amerikanske kriminologen Frank E. Hartung. Han sier: „En white-collar forbrytelse defineres som en overtrødelse av lover som regulerer forretninger, begått til fordel for firmaet, av firmaet eller dets representanter under forretningsdriften.“ ²⁾

En forskjell mellom denne og den foregående definisjon er at underslag f. eks. kan være en white-collar forbrytelse etter Sutherlands definisjon, men ikke etter Hartungs. Dessuten begrenser Hartung sitt begrep til utelukkende å gjelde forretningslivet, mens Sutherlands begrep også på det punktet er noe videre. Andre har sluttet seg til Sutherlands definisjon, f. eks. kriminologen Donald R. Cressey. ³⁾ Det er nok det mest hensiktsmessige å holde seg til en forholdsvis vid definisjon av white-collar forbrytelsene.

Sutherlands undersøkelser har fått ham til å trekke en rekke slutninger om de egenskaper white-collar overtrødelsene har — i tillegg til selve begrepskjennetegnene. Først og fremst mener han å kunne fastslå at overtrødelsene må karakteriseres som virkelige *forbrytelser* i tradisjonell forstand. Rettsregler forbyr disse handlinger og fastsetter straffereaksjoner for lovbrudd. Sutherland holder seg her til en rent legal definisjon av forbrytelsesbegrepet. Han synes for øvrig personlig å mene at white-collar overtrødelsene også representerer brudd på viktige moralske nor-

¹⁾ *White Collar Crime*. N.Y. 1949, s. 9. Uttrykket „white collar“ brukes her i en annen betydning enn i „white collar worker“. Det siste refererer til den nye middelklassen av funksjonærer og kontorfolk, og nettopp ikke til folk med høy sosial status.

²⁾ *White-Collar Offenses in the Wholesale Meat Industry in Detroit*. *The American Journal of Sociology*, vol. 55, 1950, s. 25.

³⁾ *The Criminal Violation of Financial Trust*. *American Sociological Review*, vol. 15, 1950, s. 74.

mer, at de er temmelig alvorlige og utsetter vesentlige samfunnsinteresser for fare. Han sier endog at noen av bestemmelsene innenfor den økonomiske lovgivningen er straffebud „i en mer fundamental betydning enn rettsreglene angående tjueri“.⁴⁾

Ifølge Sutherland blir imidlertid disse lovene håndhevet meget lempelig, slik at det forbryterstempel loven formelt setter på overtredelsene, ikke tilsvares av noen effektiv og reell straffeforfølgning. Det er en kløft mellom „the law in books“ og „the law in action“. Dels skyldes dette at det i Amerika ofte har vært overlatt til spesielle organer innen den sivile administrasjon å håndheve slike lover. Dels skyldes det at lovovertrederens status legger praktiske og psykologiske hindringer i veien for en effektiv håndheving. Og dels skyldes det at det ikke fins noen enstemmig motvilje mot white-collar overtredelser fra den samlede befolkning for øvrig. Publikum har vanligvis en unnskyldende, likegyldig eller noe blandet innstilling til overtredelsene. Derfor fins ikke den støtten hos publikum som effektiv rettshåndheving forutsetter.

Om forskjellen mellom tjueri og overtredelser av den økonomiske reguleringslovgivning sier Sutherland: „Den mest betydningsfulle ulikheten ligger i overtrederens oppfatning av seg selv og i publikums oppfatning av dem. Den profesjonelle tjuv oppfatter seg selv som en forbryter og blir oppfattet slik av publikum i sin alminnelighet. Siden han ikke har noe ønske om et fordelaktig offentlig omdømme, er han stolt av sitt ry som forbryter. Forretningsmannen derimot tenker på seg selv som en aktverdig borger og blir stort sett også oppfattet slik av publikum . . . Selv når de (forretningsfolk) bryter loven, oppfatter de seg ikke som forbrytere.“⁵⁾

Forekomsten av white-collar forbrytelser. Noen undersøkelser.

Før jeg går videre med å avgrense og behandle white-collar overtredelsenes sosiologiske betydning, skal vi se litt på den faktiske forekomsten av de lovbrudd som hører hjemme i denne sammenhengen. Hva vet vi overhodet om dem? Er de relativt sjeldne og betydningsløse, eller forekommer de ofte?

Ser en på den norske kriminalstatistikken fra etterkrigsårene, er det bare på et område den gir direkte opplysninger om white-collar overtredelser. Det gjelder overtredelsene av pris- og rasjoneringsforskriftene. Som kjent har tallene her ligget ganske høyt. De utgjorde i 1948 ca. en sjuendepart av den samlede kriminalitet (både forbrytelser og forseelser), og atskillig mer enn samtlige vanlige forbrytelser.⁶⁾ Overtredelser av pris- og rasjoneringsforskriftene oppfyller ofte Sutherlands kriterier på white-collar for-

⁴⁾ L.c.s. 33.

⁵⁾ L.c.s. 221—22.

⁶⁾ Jfr. Kriminalstatistikken 1947—48.

brytelser. De begås ofte — kanskje som oftest — av folk med relativt høy sosio-økonomisk status under utøvelsen av deres yrke. Men det er slett ikke alltid tilfelle. Mange ulovlige husbygg f. eks. er foretatt av folk med beskjeden status og ikke under utøvelsen av deres yrke. Strengt tatt er det derfor ikke mulig å skille ut noen egen white-collar gruppe blant lovovertrედelsene i den norske kriminalstatistikken. Og jeg skulle tro det samme er tilfelle i andre lands statistikk.

Av praktiske grunner må vi derfor foreløpig foreta en utvidelse av begrepsomfanget til white-collar forbrytelsene. Begrepet må dekke lovovertrედelser som er av den art at de ofte — men ikke utelukkende — blir begått av folk med høy status i forbindelse med utøvelsen av deres yrke. Vi er interessert i å avgrense de overtrედelsestypene hvor nettopp borgeren med høy status vil ha en særlig adgang til å begå lovbrudd og vil være spesielt fristet til å overtre loven. På andre områder — f. eks. når det gjelder tradisjonelle vinningsforbrytelser og overtrედelse av løsgjengerloven — har det motsatte vært tilfelle. Det er denne kontrasten som synes teoretisk interessant og som kanskje kan gjøre „white-collar overtrედelse“ til et fruktbart begrep.

For å få opplysninger om slike lovovertrედelser er det tydeligvis nødvendig å gå utenfor den offisielle kriminalstatistikken. Selv når det gjelder overtrედelser av pris- og rasjoneringsforskriftene vet vi temmelig sikkert at kriminalstatistikken bare inneholder en brøkdel av de overtrედelser som faktisk forekommer. Den kriminalitet vi her er på jakt etter, er for størsteparten en skjult kriminalitet. „Mørketallene“, d. v. s. tallene på de lovovertrედelser som ikke blir oppdaget og ikke viser seg i den offisielle statistikk, er etter alt å dømme meget store når det gjelder white-collar overtrედelsene.

La meg her skyte inn en mer generell bemerkning. Problemet med mørketallene er nemlig et meget generelt spørsmål. Mørketallene er sannsynligvis svært store på en rekke områder av straffelovgivningen, f. eks. når det gjelder de tradisjonelle vinningsforbrytelsene, mange slags sedelighetsforbrytelser, legemsfornærmelser og ærekrenkelser. White-collar overtrედelsene står for så vidt ikke i noen prinsipiell særstilling, skjönt det vel kan være en betydelig gradforskjell. I alle fall kommer mørketallenes problem fram på en særs klar og anskuelig måte innenfor white-collar området. Det *vinger* her fram en ny gjennomtenkning av spørsmålene om rettshåndhevingens funksjon; men dette kan få konsekvenser også innenfor andre områder av straffelovgivningen.

Fra forskningssynspunkt, ikke mindre enn fra rettshåndhevingens synspunkt, skaper de store mørketallene mange vansker. Utviklingen av metoder for representative rundspøringer i den senere tid gjør imidlertid at vi ikke står helt hjelpeløse —

vitenskapelig sett — overfor de lovovertrædelsene som er så dårlig dekket i kriminalstatistikken. En meget enkel oppdagelse, utviklingen av den representative utvalgsteknikk, har gjort kriminologene og kriminalsosiologene mer uavhengig av de skjevheter og feilkilder som ligger i politiets utvelgning av de lovovertrædelser det kan — og vil — forfølge. Dette har en enorm betydning på alle områder av kriminologien. Men det vil få en ganske særlig betydning for white-collar forbrytelsenes vedkommende.

Hva foreligger det av opplysninger om white-collar overtrædelsenes omfang og art? Det er ennå ikke særlig meget, såvidt jeg vet. Men feltet er blitt åpnet for forskning. Og de nærmeste årene vil sikkert bringe mange nye statistiske opplysninger. Pionérarbeidet på dette felt er som nevnt Sutherlands bok „White Collar Crime“. Foruten en del teoretiske kapitler inneholder den også en rapport over en undersøkelse han har foretatt, uavhengig av foreliggende amerikansk kriminalstatistikk. Disse viser den hyppige forekomsten av forskjellige typer forretningspraksis som innebærer lovovertrædelser og er belagt med strafferettslige sanksjoner.

Sutherland hentet sitt materiale fra offisielle dokumenter. Utvalget besto av 70 av de 200 største økonomiske sammenslutninger i USA. Disse 70 ble valgt uten at det forelå noe som kunne tyde på at de var mer disponert for lovovertrædelser enn de andre. De lovbrudd som analysen av dokumentene avslørte, gjaldt slike ting som ulovlige konkurranseregulerende avtaler, misvisende reklame, brudd på patentrettigheter, varemerke eller copyright, „unfair labor practices“, ulovlig rabatt, svik og utroskap, brudd på krigstidens reguleringsbestemmelser. „Alle de saker som er tatt med i oppstillingen, er lovovertrædelser. De fleste av dem kan med rette defineres som forbrytelser, og de andre er nær forbundet med kriminell atferd,“ sier Sutherland.⁷⁾

De tilgjengelige opplysninger viste at hver enkelt av de 70 sammenslutninger hadde fått en eller flere rettsavgjørelser mot seg. Gjennomsnittstallet var 14 rettsavgjørelser for hver sammenslutning. Flertallet av avgjørelsene falt i tiårs-perioden 1935—44. Sutherland hevder at disse tallene sannsynligvis er meget mindre enn det virkelige antall avgjørelser. Den slags saker blir nemlig i stor utstrekning gjort opp på en måte som ikke etterlater dokumentariske opplysninger. Videre vil det bak hver dokumentert sak ofte ligge en langvarig forretningspraksis som kan ha medført en mengde ulovlige enkelthandlinger.

En parallell undersøkelse av 15 kraft- og lyssammenslutninger i USA ga et liknende resultat, nemlig at de har „overtrådt mange lover med stor hyppighet.“⁸⁾

⁷⁾ L.c.s. 18 flg.

⁸⁾ L.c.s. 210.

En skal legge merke til at Sutherland baserte sin undersøkelse på et utvalg av fullstendig normale og presumtvt „lovlydige“ sammenslutninger. Likevel viste undersøkelsen lovovertrædelser av veldig omfang på et område hvor kriminalstatistikken er taus. En kan ikke trekke noen sikre slutninger fra denne undersøkelsen til hele gruppen av amerikanske forretningsfolk. Men det er rimelig å anta at det virkelige omfanget av deres brudd på de nevnte rettsnormer er meget stort. Og dette setter ikke noen spor i kriminalstatistikken.

Liknende resultater kommer fram i de undersøkelsene som har vært gjort innenfor pris- og rasjoneringslovgivningens område. Katonas undersøkelse av prisansettelser i Chicago-området under siste verdenskrig gir her et visst materiale.⁹⁾ Under krigen ble det også foretatt en rekke landsomfattende undersøkelser i USA om innstilling til prisregulering, kunnskap om og overtrædelser av bestemmelsene. En af disse undersøkelsene kaster et interessant lys over forholdet mellom faktiske lovovertrædelser og anmeldte lovovertrædelser og gir dermed en antydning om mørketallenes størrelse. Kunnskapene om maksimalpriser var ikke særlig utbredt blant publikum. Allerede av den grunn må en stor mengde overtrædelser ha gått upåttalt hen. Men også blant dem som la merke til overtrædelser, var det bare en liten prosent som meldte saken til prismyndighetene. Ved en undersøkelse i 1943 var det 14 % som svarte at de hadde lagt merke til forretninger som overtrådte maksimalprisene. Derimot var det bare 1 % som hadde meldt fra til prismyndighetene.¹⁰⁾ I en annen undersøkelse samme år svarte 12 % at de hadde lagt merke til overskridelser av maksimalprisene. Men mindre enn 0.5 % hadde meldt fra. Det framgikk både av denne og andre undersøkelser at for de fleste var andre sanksjonsmidler mer nærliggende enn anmeldelse til det offentlige.¹¹⁾

Selve innstillingen til det å anmelde en overtrædelse — som er forskjellig fra faktisk å anmelde — kommer bedre fram i en litt senere amerikansk undersøkelse, også fra 1943. Den viser en sterk motvilje mot å gripe inn med anmeldelse hvis en venn betaler for høy pris på en vare. De som var innstilt på å reagere, tenkte nesten utelukkende på uformelle sosiale sanksjoner. I alt ville bare 2 % anmelde selgeren og 6 % kjøperen.¹²⁾

Lenger ut i krigstiden økte antallet av personer som mente de hadde vært utsatt for prisoverskridelser. I juni 1944 svarte 32 % av et landsomfattende utvalg av kvinnelige kunder at de mente de var blitt utsatt for overskridelse av maksimalprisene. Men bare

⁹⁾ George Catona, *Price Control and Business*. Bloomington 1945.

¹⁰⁾ Hadley Cantril, *Public Opinion 1935—46*. Princeton 1951, s. 656.

¹¹⁾ L.c.s. 45.

¹²⁾ L.c.s. 658.

2 % hadde anmeldt saken; og minst halvparten av disse anmeldelsene var resultatløse. Derimot nevnte 14 % overtredelsen for selgeren og brukte altså en mild form for sosial sanksjon istedet.¹³⁾

En mindre, norsk undersøkelse av priskontroll og rasjonering gir indirekte opplysninger som også tyder på et stort omfang av uoppdagete lovovertridelser.¹⁴⁾ Stikkprøver fra etterkrigsårene viser at bestemmelsene om byggetillatelse må ha vært overtrådt i et omfang som er av en helt annen størrelsesorden enn det går fram av kriminalstatistikken. Disse spørsmålene kom også fram i Stortinget.¹⁵⁾

I en uttalelse til Pris- og rasjonaliseringslovkomitéen nevner den daværende sjef for Statens pris- og rasjoneringsinspeksjon, Sigurd Lorentzen, at en i 1949 fant prisovertridelser i om lag halvparten av de firmaer hvor inspeksjon ble foretatt.¹⁶⁾ Han tar den reservasjon at en viss forhåndsmistanke ofte bestemmer utvelgningen av firmaer og bransjer for kontroll. Tar en imidlertid i betraktning vanskene ved å oppdage lovovertridelser av den typen det her dreier seg om, får en et sterkt inntrykk av hvilket uhyre omfang lovovertridelsene har hatt.

På arbeidervernlovgivningens område foreligger to begrensede undersøkelser, en svensk og en norsk, som begge viser omfattende overtredelser av rettsnormene.¹⁷⁾ Disse kommer overhodet ikke til uttrykk i kriminalstatistikken.

Når det gjelder skattesvik foreligger det ikke fra Norge noen adekvate opplysninger om *hvor mange* som snyter på skatten. Men skattelovutvalget av 1947 beregnet at mellom 1 og 1½ milliard kroner, eller 15—20 % av all skattepliktig inntekt, ble unndratt beskatning i 1946.¹⁸⁾

Om valutasmugling i Danmark i årene etter krigen ga daværende statsadvokat Trolle avslørende opplysninger. Han pekte på tallrike overtredelser som overhodet ikke ble gjenstand for påtale eller straffeforfølgning. Myndighetene var i disse tilfelle fullt oppmerksomme på forholdene.¹⁹⁾

¹³⁾ L.c.s. 660—61.

¹⁴⁾ Vilhelm Aubert, *Priskontroll og rasjonering*. Oslo 1950.

¹⁵⁾ Jfr. *Stortingstidende* 1949, s. 1294 flg.

¹⁶⁾ *Innstillinger fra Pris- og rasjonaliseringslovkomiteen. I*. Oslo 1952, s. 122.

¹⁷⁾ Folke Schmidt, Leif Gräntze och Axel Roos, *Arbetstid och semester för jordbrukets utearbetare*. Lund 1946, kap. 3 og 4. — V. Aubert, Torstein Eckhoff og Knut Sveri. *En lov i søkelyset. Sosialpsykologisk undersøkelse av den norske hushjelplov*. Oslo 1952, kap. 5.

¹⁸⁾ *Innstilling I fra Skattelovutvalget 1947*, s. 5.

¹⁹⁾ Jørgen Trolle, *Strafferetlig Deflation*. Ugeskrift for Retsvæsen 1947, afd. B, s. 105—106.

Er white-collar overtredelsene forbrytelser?

Det har vært en debatt i Amerika om lovovertrædelser av den typen jeg nettopp har referert til, kan karakteriseres som *forbrytelser*. Sutherland reiste selv striden i titelen på en artikkel i *American Sociological Review*: „Is White-Collar Crime a Crime?“²⁰⁾ Han ga et meget bestemt positivt svar på dette. I det vesentlige bygger det på rent legale kjennetegn, på hvordan lovgivningen karakteriserer disse handlinger ved bestemmelser om straffereaksjoner. Men han gir også uttrykk for at handlingene er moralsk forkastelige og også på den måten er i klasse med tradisjonelle vinningsforbrytelser. I oppfatningen av white-collar overtredelsene som forbrytelser har Sutherland bl. a. fått følge av Hartung.²¹⁾

Men det er andre som mener at betegnelsen „crime“ ikke passer på disse lovovertrædelser. Allerede omkring århundreskiftet var den amerikanske sosiologen Edward Allsworth Ross begynt å ta opp disse problemene. Han fant et slags begrepsmessig kompromiss ved å kalle lovovertrædere av denne typen for „criminaloide“. „Criminaloid“ var en betegnelse knyttet til overtredelser av normer som ikke er i samsvar med folkemeningen.²²⁾

For noen år siden gikk den kjente sosiologen Burgess til et kraftig angrep på Sutherlands karakteristikk av white-collar overtredelsene.²³⁾ Han hevdet at de ikke kan betegnes som forbrytelser. Og dette var basert på sosiologiske betraktninger. Burgess mener at det fins en bestemt kriminalitetsskapende sosiologisk prosess som gjelder alle de tradisjonelle forbrytelser, men ikke white-collar overtredelsene. Fordi det ligger et annet årsaks-kompleks bak disse siste, må de holdes begrepsmessig atskilt fra andre forbrytelser. Jeg tror ikke dette argumentet står så sterkt. Heller ikke de tradisjonelle misgjerningstyper har noe ensartet årsaks-kompleks bak seg. Ut fra denne tankegangen ville f. eks. sedelighetsforbrytelsene måtte skilles fra vinningsforbrytelsene, og en måtte gi avkall på enhver samlende betegnelse.

Derimot er Burgess inne på et annet forhold som er av større betydning. Han sier at „en forbryter er en person som er av større betydning. Han sier at „en forbryter er en person som betrakter seg selv som en forbryter og blir oppfattet slik av samfunnet“. Ut fra denne definisjonen skulle white-collar overtredelsene ifølge Burgess ikke være forbrytelser. Sosiologisk sett har dette kriteriet mye for seg. Det trekker skillelinjer av stor prinsipiell betydning. Men når det skal anvendes på white-collar overtredelsene, skaper det uløselige problemer. For det første krever definisjonen at en gjennomfører omfattende meningsmålinger bare for å fast-

20) Se *White Collar Crime*.

21) L.c.s. 25—31.

22) E. A. Ross, *Sin and Society*, Boston & N.Y. 1907, s. 48.

23) *American Journal of Sociology*, vol. 55. 1950, s. 34.

slå om en handling er en forbrytelse eller ikke. For det annet viser det seg i en undersøkelse jeg selv har foretatt, at enkelte overtredelser av reguleringslovgivningen blir oppfattet som forbrytelser, mens andre ikke blir det.²⁴⁾ Og dette går på tvers av de legale kriteriene. Å bruke Burgess' begrep i praksis blir derfor ugjennomførlig.

Er spørsmålet om white-collar overtredelsenes karakteristikk bare en strid om ord? Det er i stor utstrekning en strid om ord, men dette er nok ikke noe „bare“. Bak den terminologiske uoverensstemmelsen ligger det en ideologisk motsetning. Ordet „forbryter“ har en dårlig klang. Det er et meget sterkt følelsesmessig argument mot en gruppe hvis en får klebet betegnelsen „forbryter“ til den. Holdningen til folk med høy sosial status, særlig til „næringslivets menn“, blir lett utslagsgivende for karakteristikkene av white-collar overtredelsene. Hos Sutherland er den ideologiske orientering ganske tydelig kjennetegnet ved en kraftig reaksjon mot den hensynsløsheten som har preget den amerikanske forretningsverden så sterkt. Jeg sympatiserer personlig med denne innstilling. Men jeg er ikke sikker på at Sutherlands iherdige prosedyre for å vise at white-collar overtredelsene er forbrytelser, har vært *vitenskapelig* fruktbar. Den kan nemlig i noen grad sløre over white-collar overtredelsenes interessanteste sosiologiske implikasjoner.

White-collar overtredelsenes betydning som sosiologisk symptom.

Etter mitt skjønn består det sosiologisk interessante ved white-collar crimes nettopp i overtredelsenes tvetydige karakter, sosialpsykologisk sett. De er forbrytelser — og de er det ikke, avhengig av hvilke sider av saken en fester oppmerksomheten ved. De blir stort sett fordømt av noen sosiale grupper og stort sett forsvart av andre grupper. Og her dreier det seg ikke om en motsetning mellom en veldig majoritet og en liten minoritet, men mellom forholdsvis likeverdige grupper. Også innen den enkelte gjør det seg ofte gjeldende en dobbeltsidig innstilling. Man både fordømmer og man „forstår“ disse lovovertrედelsene.

Nå er ikke disse trekk enestående for white-collar overtredelsene. Men de kommer kanskje klarere fram her enn på andre områder. De kaller i enda høyere grad enn andre overtredelser på tvisynet. La oss se litt på hva denne tvetydigheten kan stikke i. Dette leder tankene i en retning som er kriminologien nokså fremmed. Istedenfor å pense en inn på lovovertrედelsenes årsaker, fører den over i spørsmålet om *lovgivningens* årsaker og sosiale funksjon og i spørsmål som har å gjøre med hele samfunnsstrukturens utvikling.

Ethvert samfunn vil i større eller mindre grad være organisert

²⁴⁾ *Priskontroll og rasjonering*, se især s. 57.

til fordel for de grupper som sitter med makten, til beskyttelse av dem som har høy sosial status. I samme grad er samfunnet organisert mot de sosialt uprivilegerte, de som har lav status. I grunnen er dette bare en annen måte å si det på at samfunnet i noen grad er hierarkisk oppbygd. Når den hierarkiske oppbygningen er gitt, trekker sterke krefter i retning av en nær sammenheng mellom forbrytelse og lav sosial status, uansett hvilke spesielle kjennetegn som i det enkelte samfunn betinger statusskillet.

Straffelovgivningen er ett av de midler som — med noe vekslende hell — har vært brukt til å opprettholde det bestående statussystem og dets økonomiske grunnlag. Alle de lover som fastsetter straff for de tradisjonelle vinningsforbrytelser, retter seg naturlig mer mot dem som står sosio-økonomisk lavt enn mot dem som står høyt på rangstigen. Det er de med den laveste status som har mest å vinne og minst å tape ved en lovovertrødelse. Framfor alt gjelder det den store mengden av små vinningsforbrytelser hvor gevinsten er beskjedent. Selv om loven etter sin ordlyd vender seg mot alle, vil den på disse områdene i praksis nesten bare ramme samfunnets uprivilegerte. Statistisk spiller lovovertrødelsene på dette området en meget stor rolle. Det samme gjelder f. eks. overtrødelsene av løsgjengerlovgivningen.

På grunn av særegenheter ved strukturen i enkelte moderne samfunn er imidlertid en del av lovgivningen på det økonomiske område blitt spesielt rettet mot personer med en viss sosial status. Skatteregler, prislover, rasjoneringsordninger, valutabestemmelser, arbeidervernlover o. s. v. inneholder straffebud som i særlig høy grad angår forretningsstanden eller andre individer som tradisjonelt har hatt — og framleis har — en relativt høy sosial status. At disse lover og straffebestemmelser er blitt rettspolitisk mulig, skyldes i stor utstrekning arbeiderbevegelsens frammarsj. Den har skapt nye maktsentra som for en del er lokalisert i selve statsapparatet. Derved er det opstått nye statuskriterier og et nytt statushierarki. Det er opstått et system av prestisje, status og innflytelse som især er knyttet til fagorganisasjonene og til arbeiderbevegelsen. Folk som sitter i bestemte posisjoner innenfor dette systemet, har høy status ganske uavhengig av gamle statusmerker som inntekt, eiendom, familie etc. Og dette statussystemet er forankret i en ideologi — litt løs kanskje — men med visse vurderingsmåter som går i en bestemt retning. I disse vurderingsmåter har mange lover mot white-collar overtrødelsene sitt grunnlag. Det er ikke det eneste grunnlag, men det er en vesentlig del av grunnlaget.

I Norge har imidlertid ikke disse sosiale forandringer ført til at det gamle statussystem som bygger på inntekt, eiendom, familie o. s. v., er falt helt bort. Vi har snarere fått to statussystemer side om side. Bak mye av den moderne lovgivning ligger derfor en tilstand av konflikt.

Det er nok denne konflikten mellom ulike statushierarkier og ulike gruppenormer som også avspeiler seg i den ambivalente holdningen overfor white-collar overtredelsene. Og det er nok også den som blir reflektert i debatten blant kriminologer og sosiologer om disse handlinger skal karakteriseres som forbrytelser. Jeg tror disse overtredelsenes største sosiologiske betydning ligger i at de gir et konkret og strategisk utgangspunkt for studiet av sentrale normkonflikter i vårt samfunn. Det er mer deres symptomverdi enn deres egen selvstendige betydning som vil tiltrekke seg *sosiologenes* oppmerksomhet.²⁵⁾

Betydning for kriminologien.

Om white-collar overtredelsene har en *særlig* betydning for studiet av samfunnsstrukturer og statussystemer, så har den også noen mulige interessante konsekvenser for kriminologien. Kartleggingen av disse overtredelsene viser som nevnt at sammenhengen mellom sosiale og økonomiske kår og lovovertrædelser er den omvendte av den som vanligvis skal være funnet på andre, viktige områder av straffelovgivningen. Her er det god økonomi og høy sosial status som skaper særlige fristelser til å overtre loven.

En annen ting er at bakgrunnen for white-collar overtredelsene kan tyde på at faktorer som evneveikhet, psykose eller nevrose ikke er noen viktig årsak til lovbrudd. Lovovertrædelsene støttes av gruppenormer og av en mer eller mindre utviklet ideologi, slik at en lovbryster her kan stå i omtrent samme forhold til sitt miljø som de lovlydige ellers gjør. Det er som oftest neppe eneren som bryter ut i tross, følelseskulde etc. fra sitt miljø og som blir en white-collar forbryter. Det er nok oftest ganske alminnelige, jevnt konvensjonelle mennesker som overtrer disse lovene. Nå er vel dette også ofte tilfelle med andre straffebestemmelser. Dessuten må det føyes til at det såvidt jeg vet aldri fra kriminologenes side har vært gjort noe forsøk på å klarlegge årsakene bak white-collar overtredelsene. Så strengt tatt er det ikke mye vi kan si om disse.

Dette henger sammen med et annet forhold, som gjelder utviklingstendensen i de strafferettslige reaksjonsmidlene. På enkelte viktige områder har denne i noen grad vært preget av det som slagordmessig karakteriseres som en erstatning av „straff“ med „behandling“. Det er særlig på de områder der det har vært gjort dyptgående kriminologiske og klinisk-psykologiske undersøkelser at denne tendensen gjør seg gjeldende. Innenfor white-collar området gjør utviklingen fra straff til behandling seg ikke gjeldende, og vil neppe gjøre det i tiden framover heller.

²⁵⁾ Forholdet mellom sosial struktur og strafferett er noe mer utførlig behandlet i min bok, *Om straffens sosiale funksjon*. Oslo 1954, kap. 5.

Noen håndhevingsproblemer.

På ordensforskriftenes og de økonomiske regulerings område er boten den vanlige reaksjon. Boten kan ikke omdannes til et terapeutisk middel uten drastiske — og temmelig usannsynlige — omveltninger i strafferetten. På den annen side er det mange momenter som tyder på at strafferettspraksis og lovgivning på disse områdene også er inne i en ustabil fase. Etter manges oppfatning fører den strafferettslige „inflasjon“ til en loyalitetskrise og undergraver den offentlige moral.

Synspunktet har nylig vært sterkt framme i forbindelse med Den norske sakførerforeningens aksjon mot prisreguleringen for omsetning av fast eiendom. I det skriv foreningens hovedstyre ifjor sendte til Finansdepartementet, heter det bl. a. at „Det har utviklet seg en utstrakt praksis med betaling av ulovlig overpris „under bordet““, og senere: „Den utstrakte overtredelse av prisforskriftene for faste eiendommer bidrar utvilsomt til å svekke respekten også for andre prisbestemmelser og for lovgivningen i det hele.“²⁰⁾

På samfunnsreguleringenes område ellers også fins det et overveldende antall lovovertridelser som det ikke blir reagert mot. Denne situasjonen kan lett komme til å bli opplevd som uholdbar av mange og av de forskjelligste grunner. For det første vil de som sterkest ønsker samfunnsreguleringene effektivt gjennomført, kreve en forandring i den nåværende situasjon. Forandringen kan bestå i en mer nidkjær strafferettslig håndheving av de nåværende og eventuelle nye bestemmelser, d. v. s. at en intensifiserer bruken av de metoder som allerede er anvendt. Det er imidlertid grunn til å tro at en slik utvikling nokså snart ville nå en øvre grense. Videre utnyttelse av strafferettslige metoder ville forutsette drastiske endringer i norsk rettsvesen. Svære utvidelser av politistyrken og utbygging av et angiverapparat ville bli påkrevd. Og det kommer neppe til å skje.

En annen utviklingsmulighet består i at de strafferettslige metoder for en del blir erstattet med andre. På den økonomiske lovgivningens område ville sosialisering av eldre bedrifter eller oppbygging av nye statsbedrifter i en viss utstrekning erstatte rettslig regulering med administrativ kontroll. En kan også tenke seg den mulighet at store opplysningskampanjer mer og mer vil erstatte den strafferettslige sanksjonsteknikk. Det vil bli lagt større vekt på å nå alle de potensielle lovovertredere, gjennom massemedia eller ved mer personlig kontakt og forklare grunnene som taler mot overtredelser. Og det vil kanskje bli lagt mindre vekt på å bøtlegge dem som — ofte litt tilfeldig — blir knepet i et lov-

²⁰⁾ Norsk Sakførerblad 1953, s. 159.

brudd. Ja, det spørres om det ikke er her rettsvesenet befinner seg på enkelte områder idag.²⁷⁾

Men dette er et punkt hvor det kan oppstå en konflikt i retts-håndhevernes rolle. De er på den ene side rettens tjenere i tradisjonell forstand og skal oppfylle de forventninger som springer ut av denne rollen. På den annen side skal de være „public relations“-funksjonærer for staten, folkeopplysere og propagandister. Mellom rollen som rettens håndhever og rollen som propagandist fins det visse motsetninger, på samme vis som det i noen grad er en konflikt mellom rollen som rettshåndhever og rollen som terapeut.

Av rettshåndheveren venter en bl. a. rettferdig håndheving av loven i den betydning at like handlinger skal bedømmes likt. Og forventningen innebærer noe mere enn at dommerne skal dømme likt *i de saker som kommer for retten*. En enkelt skal ikke dømmes for noe „alle gjør“, fordi han tilfeldigvis ble tatt. Men når lovgiverne gir bestemmelser som tar sikte på å forandre oppførsel og innstillinger innenfor store grupper av samfunnsmedlemmer, er det usannsynlig at håndhevingen kan bli rettferdig i denne forstand. Dette henger sammen med mørketallenes meget store omfang. I noen grad er det skjult for publikum. Da vil det ikke så lett reagere mot den objektive vilkårlighet i håndhevingen. Men av og til kommer en sak opp til doms som klart demonstrerer det tilfeldige ved rettshåndhevingen. Når det blir dømt en ulovlig husbygger som selv har satt opp huset med egne materialer, etterlater det i folkemeningen en følelse av at rettsvesenet ikke er basert på rettferdighet. Det den dømte har gjort, likner noe som en mengde andre også gjør, og undertiden med mindre moralsk berettigelse. I det lange løp kan dette komme til å svekke tilliten til domstolene og rettsvesenet en del. Irritasjon og aggresjon oppstår overfor staten som følge av slik håndheving. Dette gjelder først og fremst lover hvis innhold strider mot viktige gruppers innstilling. Men det kan nok oppstå ellers også. Mange borgere vil oppleve at de selv eller folk de kjenner blir stemplet som lovovertredere — uten at de kan godta karakteristikken berettigelse. Derved oppstår et moralsk motsetningsforhold til rettsvesenet av større eller mindre intensitet.

Fra mange synspunkter ville det være naturlig å løse de spenningstilstander som er nevnt foran ved å oppheve de samfunnsreguleringer hvor håndhevingen er ineffektiv. Forslag om oppheving av konkrete reguleringer blir på denne bakgrunn undertiden framsatt av folk som i og for seg ønsker reguleringene gjennomført. Her støter en imidlertid på visse utbredte oppfat-

²⁷⁾ Jeg har f. eks. inntrykk av at *prisispektører* for en stor del ser sin oppgave i å rettlede og undervise, mer enn i å skaffe grunnlag for tiltale mot lovovertredere.

ninger om at beskyttelsesverdige interesser skal få uttrykk i lovgivningen. Lovgiverne kan ikke avvise denne oppgaven uten å bli mistenkt for ikke å bry seg om vedkommende interesser. (Og ofte er det nok slik at de som avviser den, faktisk ikke bryr seg om dem). At loven er vanskelig å håndheve, er et argument som ikke blir tillagt større vekt av publikum og pressgrupper. Det fins en utbredt forventning om at lovgiverne skal beskytte viktige interesser ved å gi lover uten hensyn til om en effektiv håndheving er mulig. Og disse forventninger vil nok også i framtiden bli oppfylt i noen grad. En skal også være oppmerksom på at selv lover som blir dårlig håndhevet kan ha betydelige virkninger i den ønskete retning. Rettspolitisk blir det et spørsmål om å veie denne fordelen mot ulempene ved den urettferdige håndhevingen.

En del av problemet innen dette område av strafferetten består i at lovgiverne og håndheverne ikke begge på samme tid kan oppfylle de krav som stilles til dem. Lovgiverne skal beskytte en stadig økende mengde av gruppeinteresser, bl. a. ved straffebestemmelser rettet mot dem som krenker interessene. Og trass i at det bare er teknisk mulig å ta relativt få lovovertredere under slike omstendigheter, skal politi og dommere håndheve lovene rettfærdig, uten vilkårlighet. I denne konflikten mellom lovgiverens og håndheverens sosiale roller har vi et strategisk utgangspunkt for videre forskning.

Vilhelm Aubert.

Behandling af betinget dømte alkoholmisbrugere.

Foreløbige resultater.

HELLMUT SØRENSEN og KARL TEILMANN
forsorgssekretær læge

I Straffelovskommissionens betænkning om forsorgsdomme og betingede domme foreslås under forsorgsdomme bl. a., at der åbnes domstolene mulighed for i forbindelse med en forsorgsdom at pålægge tiltalte „at underkaste sig afvænningskur for misbrug af alkohol, narkotika eller andre medikamenter, om fornødent på hospital eller særlig anstalt“. (Udkast til Borgerlig straffelov, paragraf 56, stk. 2, 4).

Det fremgår af bemærkningen til forslaget (betænkningens side 31—32), at kuren skal gennemføres med de mindst mulige begrænsninger i den dømtes personlige frihed. Dette synspunkt tilgodeses ved den ambulante behandling, og det kan være af interesse at undersøge, hvorledes sådanne domme vil virke i praksis, hvilket er muligt, da der netop på dette punkt allerede nu er erfaringer fra betingede domme at bygge på.